

IV. Histoire coloniale / Koloniale geschiedenis

INGEBORG VIJGEN

«Tussen Mandaat en kolonie. Rwanda, Burundi en het Belgische bestuur in opdracht van de Volkenbond (1916-1932)»

Leuven, Acco, 2004, 279 p.

De Rwandese genocide en de Burundese burgeroorlog brachten de twee kleine Centraal-Afrikaanse staten in het midden van de jaren negentig uitgebreid in de kijker. Buitensporige gruwelen doen steevast de vraag rijzen naar het ontstaansmechanisme ervan. Van een gelijkaardige reactie getuigt de uitvoerige en niet-aflatende stroom van publicaties over de judeocide tijdens de nazi-periode. Een nieuwe studie van Ingeborg Vijgen over de geschiedenis van Rwanda en Burundi, die in de bestudeerde periode in een admi-

nistratieve unie verenigd waren onder de naam Ruanda-Urundi, wekt in deze context dan ook de nodige belangstelling. Het ‘woord vooraf’ opent het boek veelbetekenend met een beschouwing over de lessen die de huidige beleidsvoerders zouden kunnen trekken uit de ontstaansgeschiedenis van het mandaatgebied Ruanda-Urundi in de eerste helft van de 20ste eeuw. De auteur meent dat dit kan bijdragen tot de realisatie van mandaten van de internationale gemeenschap in de huidige conflictgebieden rond de Grote Meren in Centraal-Afrika. Maar, hoewel het boek zonder twijfel bij zal dragen tot een beter begrip van de factoren die tot de genocide geleid hebben, gaat het daar slechts terloops op in. De geschiedenis van het Belgische bestuur in opdracht van de Volkenbond wordt door auteur vooral als een geopolitieke studie opgevat.

Het internationale kader neemt in het boek dus een dominante plaats in. Het mandaat over Ruanda-Urundi, dat deel uitmaakte van het Duitse koloniale rijk, vloeide voort uit het ‘mandatensysteem’ dat na de Eerste Wereldoorlog door de Volkenbond ontwikkeld werd om het beheer te controleren van de voormalige Duitse kolonies en delen van het verdwenen Ottomaanse Rijk. Ingeborg Vijgen legt haarfijn uit hoe de betrokken koloniale en imperialistische mogendheden bij het uitdelen van de mandaten hun belangen behartigden. Ze wijst erop dat het daarom een interessante casus is in de internationale politiek.

Daaruit vloeit logischerwijs de centrale vraag voort naar de positie van België onder de andere koloniale grootmachten. Vóór en tijdens de Eerste Wereldoorlog stond de Belgische politiek m.b.t. Ruanda

en Urundi volledig in het teken van de erkenning, de consolidatie en de uitbreiding van Belgisch Kongo. Na een militaire campagne tegen het aangrenzende Duitse koloniale rijk in 1916, kwamen Ruanda en Urundi onder Belgisch militair bestuur. België hoopte die territoria als pasmunt te kunnen gebruiken voor een territoriale uitbreiding van Belgisch-Kongo rond de monding van de Kongostroom, ten koste van het Portugese Angola. Ondertussen leidde de onkunde van het militaire bestuur om het door de Duitsers achtergelaten machtsvacuüm op te vullen tot een machtstoename van missionarissen en lokale hoofdmannen, wat dan weer een complexe bestuurspraktijk tot gevolg had. Economisch kon bovendien met Ruanda-Urundi weinig worden aangevangen. Het gebied had weinig bodemrijkdommen, was overbevolkt en werd door ziektes geteisterd. De Belgische belangstelling was dan ook gering.

In 1925 werd Ruanda-Urundi als mandaatgebied aan België toegewezen zodat er enige zekerheid ontstond over de bestemming van het territorium. Maar volgens de auteur hechtte België vooral veel belang aan het bemachtigen van een zetel in de Mandatencommissie in Genève, waar belangrijke gegevens verkregen konden worden over de andere Europese koloniale mogendheden en waar het land kon uitblinken met een weloverwogen modelbestuur voor het toegewezen mandaatgebied. De politiek m.b.t. Ruanda-Urundi was vooral toegespitst op het verstevigen van de status van België als koloniale mogendheid. Paradoxaal genoeg was het mandatenstelsel (vooral op Amerikaans initiatief) precies tot stand gebracht met het oog op een geleidelijke afbouw

van de Europese koloniale rijken. Ten gevolge van de tegenwerking van de Europese mogendheden verloren de controleorganismen echter aan slagkracht en autonomie. Zo werd volgens de auteur het dekolonisatieproces wellicht vertraagd, wat in het voordeel van de Belgische kolonialisten speelde.

Dat uitstekende doctoraatsthesisen door juryleden en critici een te beperkt algemeen historisch kader verweten wordt is haast een traditie. Als het proefschrift waardevol is, kan de criticus immers geen andere kant uit. Toch meen ik te moeten vaststellen dat in dit bijzondere geval het kader echt wel bijzonder eng is uitgevallen. Er zijn twee domeinen waarop zich dat manifesteert.

Ten eerste is de buitenlandse politiek van een staat steeds ingebed in zijn interne politieke, economische en sociale verhoudingen. De band met deze interne aangelegenheden is in dit boek opvallend zoek. Welke Belgische groepen of kringen waren voorstanders van een mandaat over Ruanda-Urundi? Welke machtsevenwichten en ideologische twistpunten in de metropool bepaalden de houding van de koloniale beleidslieden? Zijn bijvoorbeeld de aarzelingen en veranderingen in het koloniale bestuur tussen 1920 en 1925 een spiegel van wat er zich in België afspeelde (invoering algemeen enkelvoudig stemrecht in 1919, regeringen van nationale eenheid, bankiersregeringen, uitbouw van de christelijke arbeidersbeweging, verscherping van de taalkwestie)? Nemen wij het voorbeeld van de invloed van de Vlaamse beweging. Colette Braeckman vroeg zich in haar boek *Rwanda, Burundi, Congo-Zaire*.

De wortels van het geweld af of er sprake kon zijn van een “gedempte echo van de identiteitsstrijd die zich afspeelt in het moederland” ?⁹ Bambi Ceuppens ging hier wat de Kongolese kolonie betreft uitvoerig op in met haar recente boek *Congo made in Flanders*¹⁰. Daarin wijst zij erop dat missionarissen een belangrijke drager van de Vlaamse beweging in Kongo waren. Ik wees reeds op de macht van de missionarissen in Ruanda-Urundi, een territorium dat gekenmerkt werd door etnisch-culturele breuklijnen tussen Tutsi’s en Hutu’s. Is het waar dat de Vlaamse missionarissen hun eigen sociale gevoeligheden geprojecteerd hebben op de Hutu’s ? Wat vertelt de invloed van de Vlaamsgezinde minister van Koloniën Louis Franck overigens over de Belgische aanpak van Ruanda-Urundi ? De lapidaire uitspraak “ook de verschillende regerende politieke partijen lieten de koloniale politiek bij voorkeur aan de centrale administratie over” kan moeilijk als samenvatting gelden voor de band tussen de interne metropolitaanse en de koloniale politiek. Overigens, niettegenstaande een uitstekend overzicht van de rol van missionarissen in het hele gebeuren, moet ook de afwezigheid van een analyse van de visie van de Belgische bisschoppen of van het Vaticaan worden betreurd.

Een tweede domein waarop het historische kader in gebreke blijft, betreft het doel dat met het verkrijgen van een mandaat gediend moest worden. Toen bleek dat de economische verwachtingen in Ruanda-

Urundi niet ingelost konden worden, bleef België toch vasthouden aan dit onbeduidende territorium. Hier ben ik geneigd om de parallel te trekken met een ander hoofdstuk van de Belgische expansie uit dezelfde periode : de Belgische aanwezigheid in Perzië. Ook daar was na ettelijke ijdele pogingen tot economische inbedding op pijnlijk wijze gebleken dat er op economisch gebied weinig te rapen viel. Maar daar werd paradoxaal eveneens aangedrongen op het handhaven van de Belgische positie tussen de andere internationale concessiehouders en zendingen. Het hoofdmotief hiervoor was prestige..., deel uit maken van de imperialistische mogelijkheden¹¹. De Belgische aanspraak op mandaten van de Volkenbond moet in het bredere kader van de Belgische expansie worden beschouwd. De meest opvallende uiting van het Belgische expansionisme was uiteraard de Kongolese kolonie. Maar dat is, elk schaalverschil ten spijt, slechts een onderdeel van een geheel waartoe ook de Belgische aanwezigheid in Perzië, Guatemala, Siam, Mexico; de Belgische aanspraken op Zeeland, Luxemburg, Nederlands-Limburg, het Rijnland; of een mandaat over Palestina horen. Meer dan bij studies over Belgisch-Kongo lijkt mij dit kader onmisbaar bij een studie over de Belgische aanwezigheid in Ruanda-Urundi.

Ook ben ik een beetje verwonderd over de afwezigheid van bepaalde werken in het referentieapparaat en de bibliografische wijzer. *Rwanda, Burundi, Congo-Zaire. De*

9 COLETTE BRAECKMAN, *Rwanda, Burundi, Congo-Zaire. De wortels van het geweld*, Berchem, 1997, p. 285.

10 BAMBI CEUPPENS, *Congo Made in Flanders ? Koloniale Vlaamse visies op “blank” en “zwart” in Belgisch Congo*, Gent, 2003, p. 856.

11 ERIC LAUREYS, *Belgen in Perzië, 1915-1941. Verwezenlijkingen, verhoudingen en attitudes*, Leuven, 1996, p. 337.

wortels van het geweld, een spraakmakend boek over Rwanda en Burundi, is bij voorbeeld een opvallende eerste afwezige. Auteur Colette Braeckman mag dan nog geen wetenschapster zijn, als journalist van *Le Soir* en als medewerker van *Le Monde diplomatique* hebben haar geschriften toch enig gewicht. Wereldvermaarde specialisten van het imperialistische expansionisme als Eric Hobsbawm of Edward Said hadden enige inzichten kunnen bijbrengen die het algemene historische kader hadden kunnen verbreden ¹².

Veel lof heb ik echter voor de pogingen van de auteur om de problematiek van de *direct rule* en de *indirect rule* in kaart te brengen. Wat vertelt het mandaat over Ruanda-Urundi over de strijd tussen de voorstanders van de *direct rule* (geen zelfbestuur voor de lokale heersers) en die van de *indirect rule* (beperkt zelfbestuur voor de lokale heersers), en dus, over de filosofie van het koloniale beleid van België? In een beginfase vonden de eerste Belgische bestuurders in de regio een sterk, bestaand Afrikaans bestuur dat beter ontwikkeld was dan in andere delen van Afrika. Daarom stelde minister van Koloniën Louis Franck in 1920 voor om een onrechtstreeks bestuur toe te passen. Hij trad zo in de voetstappen van de Duitsers, die de koning of Mwami hadden gesteund tegen de onafhankelijke 'chefs' in ruil voor een machtsoverdracht. Dit systeem werd ook in het Brits mandaatgebied van Tanganyika ingevoerd. Het is dan zeer de vraag wat de grenzen waren van het inheemse bestuur en hoe en waarom deze grenzen

evolueerden. Hier biedt Ingeborg Vijgen een prachtige casestudy.

Tot slot onderstreep ik de referentiewaarde van dit boek voor al wie belangstelling heeft voor de geschiedenis van Rwanda, Burundi of het Belgische kolonialisme. Het mag zelfs een pionierswerk genoemd worden omdat het het enige Belgische wetenschappelijke werk is over de geschiedenis van Ruanda-Urundi.

Eric Laureys

¹² ERIC HOBSBAWM, *The age of extremes 1914-1991*, London, 1995, p. 627; EDWARD W. SAID, *Culture and Imperialism*, London, 1993, p. 444.